

Kati Parpei

Venäjän keskiaika heijastuu nykypäivään

Venäjän tutkimisen – tai edes Venäjän historian tutkimisen – tärkeyttä harva suomalainen täysin kyseenalaistaa. Sen sijaan varhaisemman venäläisen tai slaavilaisen tekstilähteistön penkominen saattaa tuntua vähemmän merkitykselliseltä nykypäivän ymmärtämisen kannalta. Miten se koskee esimerkiksi historiapolitiittisia kysymyksiä, jotka näyttävät liittyvän lähinnä Venäjän omaan sisäpolitiikkaan, mutta joihin sekoitetaan väitteiden ja syytösten myötä myös naapurit?

Mediassa todetaan usein Venäjän ulko- ja historiapolitiikan perustuvan viholliskuville. Kun Venäjän kansallista narratiivia aletaan tarkastella, ulkoisten uhkien merkitys sisäisen koheesion ylläpitäjänä näyttää tosiaan olevan suuri. Viholliskuvat, eli stereotyyppiset, kielteiset kuvat oman viiteryhmän turvallisuutta uhkaavasta tahosta, eivät kuitenkaan synny itsestään, vaan niiden kehityksestä voidaan löytää useita vaiheita ja kerrostumia.

Kun venäläistä kansallista narratiivia aletaan seurata sen juurille, jäljet johtavat sinne, minne muillakin kansakunnilla: 1800-luvun kansallisromantiikkaan ja kansallisen historiankirjoituksen vakiintumiseen. Sinne narratiivi on myös pitkälti jäänyt, jollei oteta lukuun ”suuren isänmaallisen sodan” suurta historiapolitiittista merkitystä paitsi kansan taistelutahdon ja uhrimielen alleviivajana, myös neuvostoajan hankalampien elementtien peittelijänä.

Ympäri Venäjää on viime vuosina noussut lukuisia ”historiapiustoja”, joissa multimediallisen keinojen toistetaan värikästä ja sankarillista menneisyyskuvastoa kansalaisten opiksi ja ojennukseksi. Näissä paikoissa, joiden yhtenä kohderyhmänä ovat koululaiset, ammattihistorioitsijoiden näkemyksiä edustavat lähinnä seinille sijoitetut sitaattit 1800-luvun historiankirjoittajilta. Myös koulujen oppikirjoissa, populaarijulkaisuissa ja poliitikkojen puheissa Venäjän alueen varhishistoriaa katsotaan pitkälti 1800-luvun kansallisromanttisen suodattimen läpi.

Toisaalta kansalliseen historiankirjoitukseen nostettiin kronikoiden kertoma liki sellaisenaan.

Venäjän alueen varhais historian koostamiseen käytettiin 1700- ja 1800-luvuilla keskiaikaista tekstiaineistoa –asiakirjoja, kronikkatekstejä, kertomuksia ja elämäkertoja. Tämän oman aikansa kirkollista kulttuuria ja tekstituotannon lainalaisuuksia heijastelevan aineiston pohjalta syntyivät esimerkiksi ”käänteentekeviä” taisteluita koskevat käsitykset, joita yhä nykypäivänä toistetaan osana pitkälti kyseenalaistamatonta historiakaanonia.

Keskiajan teksteistä kansallisromantiikan kautta mielikuvastojen myöhempiin kerrostumiin nousevat esimerkiksi ortodoksisen kirkon vahva asema ja voimakkaan uskonnollis-dualistinen asetelma, jossa oikeauskoinen Venäjä taistelee pakanoita ja väärän opin edustajia vastaan. Vahvan keskusvallan ja ”kansan” yhtenäisyyden ideaalit ovat niin ikään jäljitettävissä viimeistään 1500-luvun teksteihin. Samoissa tekstikompilaatioissa aletaan hahmotella myös kuvaa Moskovan vallan historiasta ennalta määrättyinä jatkumona.

On siis jossain määrin tunnettava varhaisten aikojen lähteistöä ja sen tuottamisolosuhteita voidakseen analysoida kansallisen narratiivin kehitystä sekä sen soveltamista nykypäivän historiapolitiikkaan ja poliittiseen retoriikkaan. Tällöin esimerkiksi Venäjän presidentin huhtikuinen puhe, jossa koronavirusta verrattiin Kiovan Rusia häiriköineisiin arokansoihin, asettuu viitekehukseensä, samoin kuin Krimin valtaamisen perusteleva Vladimir Suuren toiminnalla alueella.

Mitä venäläisten viholliskuvien myöhempiin kehityskulkuihin tulee, myös niissä on havaittavissa jälkiä keskiaikaisesta dualistisesta retorikasta, johon yhdistyvät uudet kerrostumat. Eriytisesti Napoleonin invaasio Moskovaan vuonna 1812 vaikutti siihen, miten Venäjällä alettiin hahmottaa maan geopoliittinen asema ”lännen” ja ”Aasian” välissä. Samalla päivitettiin keisarikunnan suhdetta potentiaalisiin uhkisiin. Kun 1800-luvun mittaan lukutaito vahvistui ja populaareilla teksteillä alkoi olla yhä enemmän kysyntää, myös näitä hahmotteluja heijastelevat mielikuvastot alkoivat levitä laajemmalle, etenkin sotien aikana.

Myöhemmin näille kuvastoille ja niiden merkityskerrostumille on ollut käyttöä 1900- ja 2000-lukujen selkkauksissa ja niiden esittämisessä. Kun arkkiviholliseksi nyky-Venäjällä(kin) nousseen "fasistin" pintaa raaputtaa, alta pilkottavat niin Bonaparten, puolalaisotilaan kuin mongolisotapäällikönkin kasvot.

Venäjän toimintaa suurvaltana tulee koettaa ymmärtää, vaikkei sitä hyväksyisikään. Yksi tärkeimmistä keinoista on tutkia, millaisista aineksista ja kerroksista suuri kansallinen kerromus Venäjällä rakentuu ja mitä sen jaettuun menneisyyskuvastoon kuuluu. Ilahduttavaa on, että monet venäläiset kollegat itsekin osallistuvat tähän kansallisten myyttien purkamiseen yhä innokkaammin; medioiden kautta välittyvä, vähemmän mairitteleva kuva venäläisestä historian tutkimuksesta politiikkakytköksineen ei (onneksi) ole koko totuus.

Niin ikään historialliseen ja kulttuuriseen muistiin liittyvät teemat ja metodiikka kiinnostavat monia nuoremman ja vanhemmankin polven venäläistutkijoita. Yhteistyökuvioita kannattaa siis itänaapurin suuntaan avoimin mielin rakentaa, mutta mahdollisten kumppaneiden olemassa oleviin verkostoihin ja aiempiin tekemisiin on viisasta tutustua huolella. Eniten venäläisessä mediassa ääneen pääsevät tutkijat eivät pääsääntöisesti ole niitä, joihin kannattaa ensimmäisenä yhteyttä ottaa.

Dosentti **Kati Parppe** työskentelee akatemiaturkijana historia- ja maantieteiden laitoksessa Itä-Suomen yliopistossa. **Sähköposti:** kati.parppei@uef.fi